

Александар Ђаковац

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет

УДК 271.2-1 Јустин Поповић, свети (049.32)

СИНТЕЗА ТРАДИЦИЈЕ И ИНОВАЦИЈЕ

ВЛАДИМИР ЦВЕТКОВИЋ: *СВЕТИ ЈУСТИН ПОПОВИЋ: СИНТЕЗА ТРАДИЦИЈЕ И ИНОВАЦИЈЕ*, БЕОГРАД: ИНСТИТУТ ЗА ФИЛОЗОФИЈУ И ДРУШТВЕНУ ТЕОРИЈУ, 2021.

На почетку ваља истаћи да недавно објављена књига Владимира Цветковића *Свети Јустин Поповић: Синтеза традиције и иновације*, у издању Института за филозофију и друштвену теорију, представља важан допринос филозофским, теолошким, социолошким и културолошким студијама. Личност и дело Јустина Поповића, упркос постојању хвале вредних монографија и студија, још увек нису у довољној мери истражени.¹ С друге стране, његов утицај на православно богословље увелико превазилази границе српског говорног подручја. Јустин Поповић тако, уз Николаја Велимировића, спада у ред најпознатијих представника (српског) православног наслеђа.

Јустинов утицај нипошто није само теолошки, већ у великој мери и социолошки и културни, пошто његови ставови, иако често једнострано па и погрешно интерпретирани, представљају теоријску основу и идеолошки темељ различитих, углавном екстремних становишта. Оваква ситуација, парадоксално води смањеном интересовању за стварна дела и ставове Јустина Ђелијског, пошто се његов лик користи као симболички означитељ одређених идеја које нужно не кореспондирају са његовим стварним гледиштима. Његова стајалишта се стога представљају у толико симплификованој форми да се без устезања може рећи да представљају кривотворење његове аутентичне мисли.

Због тога исправна интерпретација, јасно идејно и историјско ситуирање и аутентично читање, представљају прворазредни задатак не само за истраживаче с теолошким и филозофским интересовањима већ и за оне чији је рад првенствено усмерен на поља социологије, културологије и психологије. Књига Владимира Цветковића нам пружа управо такве увиде у Јустиново дело.

Мисао Јустинова је тематски и садржајно веома богата. Његова интересовања су широка и обухватају класичне теме хришћанске теологије, систематски

¹ Поменућемо две значајне монографије које се баве личношћу и делом Јустина Ђелијског, а написао их је проф. Богдан Лубардић: *Јустин Ђелијски и Русија, његови рецепције руске философије и теологије* (Нови Сад: Беседа, 2009) и *Јустин Ђелијски и Енглеска: његови рецепције британске теологије, књижевности и науке*, Београд: ПБФ, 2019. Ова дела представљају незаобилазну основу за свако озбиљније проучавање Јустиновог живота и дела.

обрађене у његовој *Доїмайици*, егзегезу великог броја новозаветних списа, као и бројне студије из области патристике и еклесиологије. Занимљиво је да је савремена рецепција Јустиновог дела, нарочито у широј јавности, изразито концентрирана на његову критику западне цивилизације. Цветковић с правом примећује да би „тврдња да је његова критика европске цивилизације главно обележје Јустинове мисли, била пука редукција ауторовог обимног опуса на неколико међуратних списа, нарочито у светлу чињенице да његова критика запада из православне перспективе није ни оригинална, нити теолошки иновативна” (19)².

По свему судећи превелико интересовање за ове аспекте Јустинове мисли, последично је водило недовољном интересовању за друге аспекте његове богате заоставштине. Упркос немерљивом доприносу појединих истраживача, Јустиново дело оставља простор за многе истраживачке подухвате. Такав подухват представља и књига која је пред нама, а која је настала на основу вишегодишњих темељних истраживања које је Цветковић спровео, проверавајући своја запажања на бројним научним скуповима и конференцијама у земљи и иностранству.³

На почетку монографије Цветковић анализира богословски развој Јустина Поповића, истичући неколико фаза. У формативном период Јустин прима утицаје руске религијске мисли, а кроз њу и патристичке. Тако усваја појмове као што су Богочовек и саборност, који ће се показати као нарочито значајни у његовом стваралаштву. Цветковић указује и на нарочити значај развоја појма Светосавље код Јустина, што се покалала са међуратним периодом његовог развоја и стваралаштва.

У наредном поглављу, „Јустин као еванђеоски богослов”, Цветковић констатује несумњиви и велики утицај јеванђеоског етоса на мисао и дела оца Јустина. На овој основи Цветковић испитује тезу појединих аутора да је Јустин, у ствари, претеча неопатристичке синтезе Георгија Флоровског.

Треће поглавље је нарочито интересантно. Оно носи назив „На трагу великог учитеља: Свети Николај Жички”. Овде се Цветковић бави компаративном анализом и међусобним утицајем двојице великих теолога, посебно кроз призму њихових ставова о значајним питањима као што су: европски хуманизам, екуменизам, рационализам и индивидуализам.

У поглављу „Јустин као богослов синтезе” читаоцима су предочени путеви којима је Јустин у свом делу постогао синтезу руске ренесансне теологије и патристичког наслеђа, градећи на тој основи оригинални теолошки приступ. Цветковић нарочито истиче значај идеја интегралног сазнања, које су заступали Киријевски, Хомјаков, Соловјов и Флоренски. Сличне идеје Јустин препознаје у делима

² Бројеви у загради означавају цитирану страну наведеног издања.

³ Овде свакако треба поменути да је Цветковић, заједно са уваженим Богданом Лубардићем, професором Православног богословског факултета Универзитета у Београду, организовао запажену конференцију и уредио Зборник радова „Мисао и мисија Светог Јустина Поповића: међународни тематски зборник” (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду, 2019). Велики број еминентних стручњака имао је прилику да изнесе и сучели тумачења и оцене Јустиновог дела, што је знатно унапредило истраживања у овој области.

патристичких аутора као што су Макарије Египатски и Исак Сирин. Јустин уочава јаз између Бога и човека, и узрок тог јаза види у греху, који се може превазићи аскетским праксама које су посведочене у патристичком наслеђу. Према Јустиновом схватању приступ истини је могућ само уколико су органи сазнања здрави. Оздрављење ових органа, оболелих од греха, могуће је кроз победу над страстима. Како Цветковић примећује, Јустин „крштава” патристичким предањем идеју свејединства коју је развио Владимир Соловјов и спаја је са идејом соборности Алексеја Хомјакова. Ову идеју Јустин поставља у контекст Богочовека и Цркве, која представља Његов организам. Тиме се разлика са ставовима Соловјова који свејединство посматра у контексту софиолошких тумачења. Јустин наглашава идеју Тајне Христове онако како је разуме апостол Павле, разликајући се на тој основи и са Сергејем Булгаковим и његовим софиолошким схватањима. Цветковић нам овом анализом показује синтетички и критички начин богословствовања Јустина Поповића. Његово прихватање ауторитета је увек брижљиво, а Писмо и Оци представљају главно мерило његовог теолошког мишљења. Ипак, он се не задовољава простим понављањем онога што постоји у предању, већ то излаже на креативан начин, пружајући нову синтезу, утемељену на провереном апостолском залогу.

У поглављу „Следовање оцима: Свети Григорија Палама”, аутор анализира Јустинову рецепцију мисли Св. Паламе. Цветковић показује да се сусрет Јустина и Паламе није одиграо превасходно на чисто богословском пољу, већ у области практичне аскетике, оличене у исихастичком искуству Цркве.

Цветковић није пропустио да посебно пажњу посвети савременој рецепцији Јустинове мисли и то не само њеног теолошког већ ширег друштвеног аспекта. У време распада Југославије, у Србији нараста снажан антикатолички ресентиман, који једним делом потпору налази у ставовима Јустина Ћелијског. Иако се Јустинова критика западног хуманизма и римокатолицизма углавном тичала религијског аспекта ових питања, његови ставови су током ратних сукоба често интерпретирани у ширем смислу, како би били коришћени као део антагонистичког наратива који је по природи ствари у то време бујао (387). Како Цветковић запажа; „Довољно је рећи да је само 1994. године изашло пет историјских монографија које се баве односом Ватикана и Југославије, и то две које покривају период од настанка Југославије до 1935. године и од 1941. до 1958. године, и три које се баве улогом Ватикана у распаду Југославије. Поред овог историјског плана, води се и једна друга кампања, првенствено на теолошком нивоу и уз помоћ Јустинових идеја, у којој се еклисиолошке претензије папства на универзалну јурисдикцију тумаче као тежње Ватикана за апсолутном моћи која је неспојива са самим хришћанством као таквим. То се испојило и повећаним интересовањем за Јустинов став о екуменизму, што је за директну последицу имало објављивање другог дела Јустинове књиге *Православна црква и екуменизам*, који се бави екуменизмом, у часопису ’Јефимија’ 1994. године, као и објављивање поновљеног издања ове књиге у едицији манастира Хиландар 1995. године, која, посебно у свом претпоследњем поглављу, садржи оштру критику папства и Римокатоличке цркве” (388).

Оваква контекстуализација Јустинових гледишта свакако не одговара изворним намерама и ставовима аутора, већ представља својеврсни анахронизам који води неаутентичном читању оца Јустина, што Цветковић тачно разоткрива.

Кратка анализа најважнијих елемената Цветковићеве монографије, показује његову упућеност и суштинско познавање лика и дела Јустина Поповића, али и оригинална тумачења путева и домета различитих утицаја који су одиграли кључну улогу на формирање његових богословских, филозофских и друштвених становишта. Код Цветковића налазимо – а то је врло значајно – и критичко разматрање савремених научних истраживања Јустиновог живота и дела, при чему показује изузетну упућеност, ерудицију, али и способност критичког вредновања и процене.

Због тога ова монографија представља значајан допринос разумевању развоја и досега мисли оца Јустина, а с њим и читаве српске теолошке мисли на коју је Јустин Поповић тако снажно утицао и још увек утиче. Време ће показати, али сам уверен да ће књига која је пред нама постати незаобилазно штиво за све оне који се буду занимали за лик и дело оца Јустина, али и за оне који желе да разумеју не само теолошке и религијске већ и социолошке, културолошке и психолошке аспекте многих феномена који конститушу друштвену стварност у којој живимо.